

Agnieszka Marczyńska¹

Ewolucja Parlamentu Europejskiego jako instytucji w ustawodawstwie Unii Europejskiej oraz status jego członków – wybrane zagadnienia

Słowa kluczowe: Parlament Europejski, mandat, poseł, immunitet, wyborcy, Unia Europejska

Keywords: European Parliament, mandate, member of the Parliament, immunity, voters, European Union

Streszczenie

Artykuł przedstawia ewolucję Parlamentu Europejskiego od początku jego kształtowania się jako instytucji Unii Europejskiej. PE zaczął się tworzyć już w 1949 r. na skutek przemian jakie następowały w wyniku powstawania Europejskich Wspólnot. Jego pierwowzorem było Zgromadzenie Konsultacyjne Rady Europy, które zostało powołane w 1949 r. Ponadto, jego początków upatruje się w Traktacie Paryskim z 18 kwietnia 1951 r., na mocy którego powstała Europejska Wspólnota Węgla i Stali. Status deputowanych do Parlamentu Europejskiego wyznaczony jest mocą postanowień, Decyzji Rady Unii Europejskiej dotyczącej wyboru członków Parlamentu Europejskiego w powszechnych wyborach bezpośrednich (76/787/EWWiS, EWG, Euratom), Protokołem w sprawie przywilejów i immunitetów Wspólnot Europejskich, Regulaminem Parlamentu Europejskiego oraz Decyzją Parlamentu Europejskiego w sprawie przyjęcia statusu posła do Parlamentu Europejskiego. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie przemian, jakie od początku tworzenia się PE, następowały w ustawodawstwie UE, w odniesieniu do samego PE, oraz jak ustawodawstwo to ukształtowało mandat jego

---

¹ Autorka jest doktorantką na Wydziale Prawa Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny w Warszawie. E-mail: marczyńska.aga@gmail.com.

członków. Podstawową tezę przedmiotowego artykułu jest, jak wyglądał proces ewolucji PE na przestrzeni lat, jak zmieniała się jego pozycja w systemie instytucjonalnym UE oraz jak z biegiem lat regulowano kwestię mandatu i statusu jego deputowanych. Artykuł stanowi o ewolucyjnej pozycji ustrojowej PE oraz statusie jego członków. Analiza dotyczy kilku wybranych problemów związanych z kształtowaniem się w ustawodawstwie UE, instytucji wolnego mandatu posła do PE, na przestrzeni lat.

Summary

The evolution of the European Parliament as an institution in the legislation of the European Union and the status of its members – selected issues

The article presents the evolution of the mandate of a Member of Parliament from the beginning of its development as an institution of the European Union. PE began to take shape already in 1949 due to the changes that followed as a result of the formation of the European Communities. It is believed that, its benchmark was a Consultation Assembly of the Council of Europe which was brought into being in 1949. Moreover, its beginnings can be associated with Paris Treaty signed on 18 April 1951. Under this treaty the European Union of Coal and Steel was created. European Parliament Deputies' status was assigned by the Decision of Council of the European Union concerning an election of members of the European Parliament in general elections (76/787/EWWiS, EWG, Euratom), Protocol on the Privileges and Immunities of the European Communities, the Regulations of the European Parliament and the European Parliament decision on the adoption of the status of Members of the European Parliament. The purpose of this article is to show the changes that have since the beginning of the formation of the EP followed in EU legislation, in relation to the EP and how legislation is shaped mandate of its members. The basic thesis of this article is how the process of evolution PE over the years, has changed its position in the EU institutional system, and how over the years, regulated the issue of the mandate and status of its deputies. The article is also of evolutionary political position of the EP and the status of its members. The analysis, applicable to several common problems associated with the evolution of EU legislation, the institution of free mandate of MEP over the years.

I.

Jednym z kluczowych organów Wspólnot Europejskich jest, nazywany tym mianem od 1962 r., Parlament Europejski. Jest to jedyny swojego rodzaju eksperyment w dziedzinie ponadnarodowej demokracji², odzwierciedlający zarazem zasadę, że narody winny uczestniczyć w wykonywaniu władzy, poprzez reprezentujące je Zgromadzenie³. Początki kształtowania się modelu Parlamentu Europejskiego znaleźć można w Traktacie Paryskim ustanawiającym Europejską Wspólnotę Węgla i Stali⁴ z 18 kwietnia 1951 r.⁵ Pierwsze posiedzenie Zgromadzenia EWWiS, miało miejsce 10 września 1952 r. i wzięło w nim udział 78 deputowanych. W trakcie rokowań nad uchwaleniem Traktatu, Jean Monet, będący jednym z deputowanych, wyraził pogląd, by wśród istniejących już innych klasycznych organów organizacji międzynarodowych, powołać do życia zgromadzenie międzyparlamentarne, w którego skład wejdą parlamentarzyści państw członkowskich. Zgromadzeniu przysługiwać miały uprawnienia o charakterze doradczym oraz przywilej wyrażania wotum nieufności organowi egzekutywy⁶. W ostatecznym rozrachunku niepowodzeniem zakończyły się, starania powołania dwuizbowego parlamentu o charakterze federacyjnym tj. zgromadzenia i senatu. Warto jednak na owe starania zwrócić uwagę, gdyż są one niewątpliwie potwierdzeniem występowania rozwiniętej koncepcji, wzorującej się na modelach narodowych, instytucji przedstawicielskiej o wspólnotowym, a także parlamentarnym charakterze⁷.

Na mocy uchwalonych 25 marca 1957 r. Traktatów Rzymskich, ustanowione zostały dwie Europejskie Wspólnoty, a mianowicie Europejska Wspólnota Gospodarcza (w skrócie EWG) oraz Europejska Wspólnota Energii Atomowej⁸. Statuty obydwu tych Europejskich Wspólnot,

---

² F. Jacobs, R. Corbett, M. Shackleton, *Parlament Europejski*, Rzeszów 1996, s. 16.

³ Ibidem, s. 313.

⁴ Dalej: EWWiS.

⁵ Tekst traktatu: *Europa-Verträge und Gesetze*, Bonn 1972, s. 3 i n.

⁶ Z.M. Klepacki, *Zachodnioeuropejskie zgromadzenia międzyparlamentarne*, Warszawa 1967, s. 25. Na temat rysu historycznego Parlamentu wraz z periodyzacją genezy jego powstania zob. H. Manzanares, *Le Parmament Europeen*, Paris 1964, s. 34–43.

⁷ M. Kruk, *Parlament Europejski: traktaty i praktyka*, „Biuletyn Informacyjny Kancelarii Sejmu” 1997, nr 31, s. 7.

⁸ Dalej: Euroatom.

w zakresie instytucjonalnym wzorowały się na statucie EWWiS i sankcjonowały, że każda ze Wspólnot posiadać będzie następujące organy: międzynarodową Radę Ministrów, Komisję Specjalną pełniącą funkcję zarządzającą, Zgromadzenie Parlamentarne oraz Trybunał, sprawujący władzę sądowniczą. Głównym założeniem w trakcie kształtowania statutów obydwu Wspólnot było utworzenie wspólnego organu parlamentarnego. Rezultatem licznych konferencji, spotkań i debat, było ostatecznie stworzenie tzw. koncepcji w sprawie instytucji wspólnych dla Wspólnot Europejskich na podstawie której ustanowiono m.in. wspólny organ parlamentarny dla EWWiS, EWG oraz Euroatomu⁹. Koncepcja ta stanowi, że dla wszystkich trzech Wspólnot powołany zostanie owy wspólny organ parlamentarny¹⁰.

Pierwsza sesja wspólnego organu parlamentarnego wszystkich trzech Wspólnot Europejskich miała miejsce 19 marca 1958 r. w Strasburgu. Wzięło w niej udział 148 deputowanych stanowiących przedstawicielstwo parlamentów narodowych tzw. „Szóstki” tj. Niemiec (RFN), Belgii, Francji, Włoch, Luksemburga i Holandii. Wspólnemu organowi zostały przyznane kompetencje konsultacyjno-kontrolne, charakteryzował się on jednak od początku powstania stałą działalnością w sferze zwyczajowej, zmierzając zarazem do umocnienia swojej pozycji poprzez konsekwentne zwiększanie swoich uprawnień¹¹. Rezolucją z 1959 r. Zgromadzenie, zmieniło swoją nazwę na Europejskie Zgromadzenie Parlamentarne. Natomiast w 1962 r. Zgromadzenie to przyjęło nazwę Parlament Europejski. Przeciwnicy wprowadzenia nowej nazwy, argumentując swoje stanowisko podtrzymywali, że traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie nie posługiwały się nią w swojej treści. Niektórzy, idąc jeszcze dalej, kwestionowali w ogóle celowość powoływania organu o takim charakterze, negując jednocześnie przybrany kierunek rozwoju Wspólnot, który w efekcie zmierza według nich, do utworzenia ponadnarodowej struktury państwowej o federacyjnym czy konfederacyjnym kształcie¹². Prawne usankcjonowanie nazwy „Parlament Europejski” osta-

---

⁹ J. Galster, *Pozycja Parlamentu Europejskiego w systemie instytucjonalnym Wspólnot Europejskich*, Warszawa-Poznań-Toruń 1997, s. 9–10.

¹⁰ Tekst konwencji: *Europa-Verträge...*, s. 258–262.

¹¹ M. Kruk, *Parlament Europejski...*, s. 8.

¹² *Ibidem*, s. 8.

tecnie nastąpiło w dniu uchwalenia Jednolitego Aktu Europejskiego, tj. 17 lutego 1986 r., który ostatecznie wszedł w życie 1 lipca 1987 r.¹³

Na mocy wyżej wspomnianych już Traktatów, w skład Zgromadzenia Parlamentarnego pierwotnie wchodzić mieli, wyznaczeni przez parlamenty państw członkowskich, delegaci. Postanowienia Traktatu Paryskiego z 1951 r. stanowiąc, że Zgromadzenie Parlamentarne składa się z „przedstawicieli ludów (narodów) zjednoczonych we Wspólnocie”, wprowadzały dwa alternatywne modele wyłaniania członków Zgromadzenia. Pierwszy z nich przewidywał, że raz do roku przedstawiciele państw wybierani będą ze swojego grona przez parlamenty państw członkowskich. Drugi wprowadzał elekcję przedstawicieli w powszechnych i bezpośrednich wyborach na warunkach usankcjonowanych w prawie państw członkowskich.

Traktaty Rzymskie szły jeszcze dalej, stanowiąc, że w przyszłości skład Zgromadzenia będzie wyłaniany w powszechnych wyborach bezpośrednich, opartych na jednolitej procedurze wyborczej, która będzie obowiązywać we wszystkich państwach członkowskich¹⁴. Do czasu stworzenia i przyjęcia jednolitej procedury wyborczej deputowani wybierani będą przez parlamenty narodowe. W latach 1958–1975 Zgromadzenie przyjęło dwie rezolucje oraz stworzyło dwa projekty jednolitego prawa wyborczego. Przedstawiane na przestrzeni lat projekty ujednoczenia procedur wyborczych nie stały się ostatecznie przedmiotem obrad Rady Unii Europejskiej z uwagi na liczne rozbieżności w poglądach poszczególnych państw członkowskich Wspólnot¹⁵. Inaczej sprawa miała się w stosunku do opracowanego przez Schelto Patijan’a projektu w sprawie wyborów do PE. I tak w styczniu 1975 r. Parlament Europejski większością 106 głosów, uchwalił projekt konwencji, która 12 lipca 1976 r. została przyjęta przez Radę Unii Europejskiej. Propozycja ta zawierała w sobie postanowienia odnoszące się do działalności i funkcjonowania Parlamentu Europejskiego, między innymi regulując kwestię ka-

---

¹³ J. Marszałek-Kawa, *Parlament Europejski V Kadencji (1999–2004) a parlamenty narodowe w państwach Unii Europejskiej (pozycja ustrojowa, kompetencje, organizacja wewnętrzna)*, Toruń 2004, s. 81.

¹⁴ A. Grzelak, *Wybory do Parlamentu Europejskiego w prawie Unii Europejskiej*, [w:] *Parlament Europejski wybrane zagadnienia*, „Zeszyty OIDE” 2004, nr 4, s. 24.

¹⁵ S. Gebethner, K. Urbaniak, *Przyszły polski system wyborczy do Parlamentu Europejskiego w świetle prawa wspólnotowego*, „Przegląd Legislacyjny” 2003, nr 1, s. 13.

dencyjności. Przyjęty przez Radę, a przygotowywany przez PE, projekt konwencji przewidywał przeprowadzenie pierwszych wyborów do PE w oparciu o procedurę narodową, niekoniecznie jednolitą oraz upoważniał nowo wyłoniony PE do opracowania w przyszłości nowej procedury wyborczej. Projekt konwencji sankcjonował ponadto, że deputowany PE jest w swych działaniach niezależny i niezawisły, a członkowie oddając swój głos czynią to opierając się o własne przekonania. Nie ograniczają ich żadnego rodzaju instrukcje czy sam mandat¹⁶. Do 1979 r., tj. pierwszych powszechnych wyborów, deputowanych do PE powoływały ze swojego grona parlamenty krajowe państw członkowskich¹⁷.

Obok Rady Unii Europejskiej, posiadającej uprawnienia decyzyjno-legislacyjne i Komisji Europejskiej, która jest z kolei organem wykonawczym UE, Parlament Europejski wywiera znaczący wpływ na funkcjonowanie UE. W chwili jego powoływania, jak zostało wykazane powyżej, nie posiadał on jednak szeroko rozwiniętych kompetencji. Jego uprawnienia ograniczały się głównie do funkcji konsultacyjno-doradczych. Natomiast już od samego powołania PE dążył sukcesywnie do poszerzania swoich wpływów i zdobycia większych możliwości oddziaływania na funkcjonowanie UE oraz politykę państw członkowskich¹⁸. Wzrost kompetencji PE, w porównaniu z innymi organami unijnymi, jest odpowiedzią na ich ewolucję w kierunku zacieśniania współpracy, ale także bardziej wszechstronnej integracji państw członkowskich. Zwiększenie uprawnień nie zniwelowało jednak zjawiska, które w literaturze przedmiotu integracji europejskiej nazywane jest „deficytem legitymacji demokratycznej”¹⁹. „Deficyt” ten wynika z faktu, że proces sukcesywnego przenoszenia uprawnień prawotwórczych ze szczebla państw członkowskich na szczebel wspólnotowy, jest zarazem procesem przenoszenia kompetencji prawotwórczych z organów przedstawicielskich, wyłanianych w ramach demokratycznych wyborów do ciała składającego się z przedstawicieli rządów (Rady), w którym to udział organu przedstawicielskiego parlamentu, jest bez porównania mniejszy niż w pań-

¹⁶ F. Jacobs, R. Corbett, M. Shackleton, *Parlament...*, s. 41.

¹⁷ K. Kopciuch, *Status prawny posła do PE w świetle prawa poselskiego*, „Polityka i Społeczeństwo” 2013, nr 2, s. 41.

¹⁸ M. Apostoń, *Parlament Europejski*, Gliwice 1995.

¹⁹ D. Dinan, *Ever Closer Union*, London 1993, s. 188.

stwach członkowskich. Stopniowe eliminowanie przedmiotowego deficytu legitymacji demokratycznej jest niezbędnym elementem przeciwdziałania procesowi alienacji obywateli z procesu zarządzania Unią²⁰. Należy również zaznaczyć, że PE jest, bez wątpienia, inną instytucją od istniejących w państwach członkowskich parlamentów narodowych. Nie występuje w nim, większość rządząca czy opozycja, nie pełni on klasycznej funkcji ustawodawczej, nie legitymuje się przymiotem inicjatywy ustawodawczej, posiada wręcz niewielką rolę w procesie prawotwórczym. Nie pełni on również swoich obowiązków w imieniu jednego i tego samego narodu, gdyż jego członkowie są wybierani przez obywateli wszystkich państw członkowskich²¹.

II.

Aby w pełni określić charakter prawny, statusu obecnego członka Parlamentu Europejskiego, w pierwszej kolejności należy postawić pytanie dotyczące statusu członków Zgromadzenia, a mianowicie kogo oni pierwotnie reprezentowali. Poszukiwanie odpowiedzi na tak zadane pytanie w traktatach założycielskich prowadzi do wniosku, że intencja prawodawcy określająca w traktatach narody państw członkowskich, jako podmiot reprezentowania, niezależna była od modelu desygnowania członków Parlamentu. Do czasu przeprowadzenia pierwszych bezpośrednich wyborów, wymóg reprezentowania narodów Wspólnot spoczywał na parlamentarzystach państw członkowskich²².

Status deputowanych do Parlamentu Europejskiego wyznaczają postanowienia Decyzji Rady Unii Europejskiej dotyczącej wyboru członków Parlamentu Europejskiego w powszechnych wyborach bezpośrednich (76/787/EWWiS, EWG, Euratom), Protokół w sprawie przywilejów i immunitetów Wspólnot Europejskich, Regulamin Parlamentu Europejskiego oraz Decyzja Parlamentu Europejskiego w sprawie przyjęcia statusu posła do Parlamentu Europejskiego.

---

²⁰ R. Ostrihansky, *Parlament Europejski: struktura, zadania, procedury*, Warszawa 1995.

²¹ M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy do Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011, s. 119.

²² J. Galster, *op.cit.*, s. 11.

Na podstawie art. 190 ust. 5 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską decyzją Parlamentu Europejskiego z 28 września 2005 r. został przyjęty Status posła do Parlamentu Europejskiego²³. Uchwalony Status, w niektórych kwestiach stanowi powtórzenie sformułowań dotyczących mandatu, zawartych w Decyzji Rady Unii z 20 września 1976 r.²⁴ oraz Regulaminu Parlamentu Europejskiego²⁵. Status wszedł w życie, w dniu pierwszego dnia rozpoczynającej się w 2009 r. kadencji PE. Zgodnie z postanowieniami przyjętego Statusu, deputowani do PE to przedstawiciele narodów państw członkowskich UE. W myśl Statusu deputowani są wolni i niezależni. Bez wątpienia, zapewnieniem realizacji tej zasady, służy uznanie przez Status za nieważne wszelkich porozumień w sprawie złożenia mandatu przed upływem kadencji lub na jej zakończenie²⁶. Zgodnie art. 2 Regulaminu posłowie do PE, wykonują swój mandat w sposób niezależny. Zasada wolności i niezależności mandatu przejawia się tym, że deputowani są wolni i niezależni przede wszystkim od partii politycznych i wyborców, dzięki którym uzyskali swój mandat, a także wszelkich organów UE. Dodatkowo art. 3 Statusu podkreśla wolny charakter mandatu posła do PE stanowiąc, że posłowie oddają swoje głosy pojedynczo i osobiście, a ponadto nie są związani poleceniami ani wskazówkami. Wszelkie porozumienia, zgodnie z ust. 2 art. 3 Statusu, w sprawie sposobu wykonywania mandatu, są nieważne. W postanowieniach tych, znajduje się wyraz w dążeniu twórców Statusu, do realizacji traktatowej zasady, że PE stanowić ma reprezentację narodów państw członkowskich UE. Poseł do Parlamentu Europejskiego nie powinien być reprezentantem partii politycznej wygrywającej wybory dla swoich deputowanych w poszczególnych państwach czy grup politycznych zrzeszających posłów w PE. Oczywiście mogą oni przynależeć do owych grup, natomiast oddawanie głosu winno być każdorazowo kwestą sumienia każdego parlamentarzysty²⁷.

²³ Decyzja Parlamentu Europejskiego z 28 września 2005 r. w sprawie przyjęcia statutu posła do Parlamentu Europejskiego (Dz.Urz. UE L 262 z 7 października 2005 r.), s. 1, dalej: Status.

²⁴ Decyzja Rady Unii Europejskiej z 20 września 1976 r. 76/787/EWWiS, EWG, Euratom.

²⁵ Regulamin Siódmej kadencji Parlamentu, marzec 2011 (Dz.U.U.E. L z dnia 5 maja 2011 r.), dalej jako: Regulamin.

²⁶ Ibidem.

²⁷ A. Grzelak, *Wybory do Parlamentu Europejskiego...*, s. 59.

Jak zostało wyżej wskazane, przyjęty przez Parlament Europejski Status przewiduje zasadę wolnego mandatu deputowanego. Mandat wolny jest, zgodnie z dorobkiem doktryny prawa konstytucyjnego, jednym z typów mandatu przedstawicielskiego. W doktrynie dokonał się podział mandatu przedstawicielskiego na dwie koncepcje, tj. koncepcję mandatu imperatywnego oraz koncepcję mandatu wolnego²⁸. Na potrzeby niniejszego artykułu, cała uwaga skupiona zostanie na scharakteryzowaniu istoty mandatu wolnego.

Mandat wolny pojawił się, wraz z powstawaniem nowoczesnego państwa i wykształcił się jako pochodna koncepcji zwierzchnictwa narodu²⁹. Myśl polityczna okresu oświecenia stała się gruntem, na którym oparła się idea mandatu wolnego, skupiała się ona przede wszystkim na założeniu, że przedstawiciel nie podejmuje działań na rzecz konkretnej grupy wyborców, ale działa jako reprezentant całego narodu będącego suwerenem³⁰. Istoty mandatu wolnego, należy szukać u źródła jego powstania, którym są dwie podstawowe zasady, na których to opiera się cała teoria reprezentacji tj. niepodzielności suwerenności narodowej i identyczności woli narodu oraz woli wyrażonej przez jego reprezentantów. Organ przedstawicielski reprezentuje suwerena jako jedną i niepodzielną zbiorowość, a co za tym idzie, ciało to nie jest w żaden sposób związane z poglądem zajęтым przez odłam czy frakcję narodu. Od chwili, gdy za pomocą wyborów zostanie wyłoniony skład organu przedstawicielskiego, w tym wypadku parlamentu, kształtuje on swoje decyzje samodzielnie, a jego niezależność jest warunkiem sprawowania przez niego, kluczowej funkcji jaką jest formułowanie woli obywateli jako suwerena³¹. Mandat deputowanego, o określonej w ten sposób pozycji, jest wolnym mandatem, przy założeniu, że członek organu przedstawicielskiego reprezentuje cały naród i nie może być postrzegany jako reprezentant tylko tych wyborców, którzy na niego głosowali czy nawet ci, którzy zamieszkują okręg wyborczy, z którego startował do wyborów. Zwierzchnictwo narodu, realizuje się przez wyłaniane przedstawicielstwo, którego wszy-

²⁸ M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy...*, s. 20.

²⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 213.

³⁰ M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy...*, s. 21.

³¹ E. Popławska, *Zasady rządów przedstawicielskich i formy demokracji pośredniej*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998, s. 129–130.

scy deputowani, jak i każdy z osobna, są reprezentantami tegoż suwerena³². Usytuowanie w taki sposób osoby pełniącej wolny mandat, wyłącza możliwość związania jej z osobami wyborców czy mieszkańcami okręgu wyborczego, z którego objęła mandat parlamentarny, w taki sposób, by mogli mieć oni jakikolwiek wpływ czy wywierać na parlamentarzystę jakikolwiek nacisk, na sposób pełnienia przez niego swoich obowiązków. Będąc w ten sposób całkowicie niezależnym, nie widnieje niebezpieczeństwo, że członek organu przedstawicielskiego będzie otrzymywał wiążące instrukcje, polecenia, nakazy czy wskazówki, nawet jeżeli owe polecenia uchwalone zostały by przez ogół tych wyborców³³. Idąc dalej, deputowany nie może być nawet zobligowany do zrealizowania składanych przez siebie w trakcie kampanii wyborczej, jak i w trakcie piastowania mandatu, obietnic czy deklaracji. Ma on za zadanie podejmować swoje działania niezależnie od jakichkolwiek nacisków grupy wyborców, winien go wypełniać zgodnie ze swoim sumieniem i wolą. Logiczną konsekwencją tak ukształtowanego mandatu jest brak odpowiedzialności jego członków za sposób pełnienia przez siebie mandatu. Wyborcy nie mają żadnych narzędzi, by zastosować w stosunku do niego sankcję pozbawienia go mandatu w trakcie trwania kadencji³⁴. Mandat wolny nie wyklucza natomiast swego rodzaju odpowiedzialności politycznej deputowanych względem elektoratu, mogą oni bowiem w trakcie kolejnych wyborów oddać głos na innego parlamentarzystę, pozbawiając tym samym szans na reelekcję³⁵.

Podsumowując, na mocy przepisów Statusu jak i uchwalonego Regulaminu, została przyjęta koncepcja mandatu wolnego deputowanego do Parlamentu Europejskiego. Deputowani są reprezentantami całego narodu, nie tylko grupy tych wyborców, dzięki którym uzyskali swój mandat, na mocy przepisów obowiązani są do wykonywania swojego mandatu w sposób wolny i niezależny. Posłowie nie są ponadto związani żadnymi poleceniami ani

³² K. Grajewski, *Status prawny posła i senatora*, Warszawa 2006, s. 17.

³³ P. Sarnecki, *Konstytucyjna koncepcja mandatu posła i senatora a gwarancje jego sprawowania w ustawie o wykonywaniu mandatu*, [w:] *Status posła, cz. I: Wybór ekspertyz prawnych do art. 1–24 ustawy z 9 maja w 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (Dz.U. z 2003 r. nr 221, poz. 2199 ze zm.)*, Warszawa 2007, s. 6.

³⁴ K. Grajewski, *Odpowiedzialność posłów i senatorów na tle zasady mandatu wolnego*, Warszawa 2009, s. 41.

³⁵ M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy...*, s. 21.

wskazówkami, czy to wyborców, czy członków partii politycznej, z której się wywodzą. Abstrahując od wyżej wskazanych cech, deputowani nie mogą również być pozbawieni mandatu przez wyborców podczas jego trwania.

III.

Posłom do Parlamentu Europejskiego, przysługują immunitety usankcjonowane Protokołem w sprawie przywilejów i immunitetów Wspólnot Europejskich³⁶, załączonym do Traktatu z 8 kwietnia 1965 r. powołującego jedną Radę i jedną Komisję Europejską³⁷. Regulamin PE w art. 6 odnosi się do kwestii immunitetu, podkreślając, że immunitet ma pełnić dwojaką funkcję. Ma przyczyniać się do zachowania integralności samego Parlamentu Europejskiego, jako demokratycznego zgromadzenia ustawodawczego, a także ma zagwarantować niezależność posłów w sprawowaniu przez nich swoich funkcji³⁸. Eurodeputowanych, jak potocznie nazywani są posłowie PE, podczas sesji PE, chroni w ich macierzystych krajach identyczny immunitet jak ten, który chroni posłów ich narodowych parlamentów. Natomiast w państwach Unii Europejskiej, także podczas trwania obrad PE, posłowie PE na terytorium innego państwa członkowskiego chronieni są, immunitetem parlamentarnym formalnym, chroniącym ich przed zatrzymaniem, oraz jurysdykcyjnym. Obydwa te immunitety trwają do czasu wygaśnięcia mandatu. Immunitety obejmują swoim zasięgiem deputowanych, również podczas ich podróży do i z miejsca, gdzie odbywa się posiedzenie PE³⁹. W stosunku do członków PE, zgodnie z art. 9 Protokołu, nie można wykonywać żadnych środków przymusu, jak i procedur prawnych, w tym prowadzić dochodzenia, postępowania sądowego, a tym bardziej zatrzymywać ich z powodu ich opinii lub stanowiska zajętego przez nich w głosowaniu, w czasie wykonywania przez nich obowiązków⁴⁰. Jak wynika z tego przepisu, niedopuszczalne jest pociągnięcie do odpowiedzialności zarówno cywilnej jak i karnej

---

³⁶ Dalej: Protokół.

³⁷ *Protocol on the Privileges and Immunities of the European Communities.*

³⁸ *Regulamin Siódmej kadencji Parlamentu...*

³⁹ *Protocol on the Privileges...*

⁴⁰ K. Kopciuch, *Status prawny posła...*, s. 47.

deputowanych do PE, w związku z wykonywaniem przez nich obowiązków w Parlamencie Europejskim, w tym w szczególności za wypowiedzi deputowanych w czasie sprawowania swojej funkcji⁴¹. Europarlamentarzyści chronieni są również, w trakcie odbywania podróży do miejsca dobowania posiedzenia PE lub w drodze powrotnej. Od tej zasady, przewidziane zostały pewne wyjątki. Nie dotyczy to bowiem sytuacji, gdy deputowany zostanie złapany na tzw. gorącym uczynku, tj. w trakcie popełniania czynu zabronionego. Członkom PE przysługuje ponadto swoboda przepływu do lub z miejsca odbywania sesji PE. Swoboda ta nie podlega żadnym ograniczeniom administracyjnym i innym⁴². Korzystanie przez posłów z przysługującego im immunitetu podlega pewnej kontroli. Zgodnie z art. 6 pkt. 3 Regulaminu, każdy wniosek, którego przedmiotem jest skorzystanie z przysługującego immunitetu skierowany do przewodniczącego PE przez posła lub byłego posła jest przedstawiany na posiedzeniu plenarnym, a także przekazywany odpowiedniej komisji. W kompetencjach przewodniczącego PE, mieści się również uprawnienie do zainicjowania, w trybie pilnym, działań zmierzających do potwierdzenia immunitetu posła. Może mieć to miejsce tylko w sytuacji zatrzymania posła lub pozbawienia go swobody przemieszczania się oraz gdy istnieje podejrzenie naruszenia jego immunitetu. Podjęcie ww. kroków może nastąpić po konsultacji z przewodniczącym PE i sprawozdawcą odpowiedniej komisji, a w przypadku podjęcia stosownych działań, przewodniczący PE obowiązany jest poinformować właściwą komisję oraz Parlament. Komisja, w przypadku owego wniosku, stwierdza również, czy zaistniały okoliczności stanowiące administracyjne lub inne ograniczenie swobody przemieszczania się posłów wybierających się na miejsce odbycia sesji PE lub z niej powracających czy swobody wyrażania opinii, bądź głosowania podczas sprawowania mandatu. Komisja sprawdza także, czy wchodzi one w zakres art. 10 Protokołu o przywilejach i immunitetach nieobjętych prawem krajowym. Poseł, którego sprawa dotyczy, nie jest uprawniony do zabierania głosu w debacie o skorzystaniu przez niego z immunitetu. Po głosowaniu nad wnioskiem, zapadłą decyzję Parlamentu, przekazuje po-

---

⁴¹ Kancelaria Sejmu, Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej, *Parlament Europejski Wybrane zagadnienia*, „Zeszyty OIDE” 2004, nr 4, s. 10.

⁴² *Protocol on the Privileges...*

słowi przewodniczący PE. Identycznie procedura wygląda w przypadku naruszenia przywilejów Europosła⁴³.

Cały art. 7 Regulaminu, poświęcony został procedurze uchylenia immunitetu deputowanym do Parlamentu Europejskiego. W art. 6 znajduje się natomiast wskazanie, kto może z owym wnioskiem wystąpić. Zgodnie z treścią pkt. 2 z wnioskiem do przewodniczącego PE, może wystąpić właściwy organ państwa członkowskiego. Każdy taki wniosek, przedstawiany jest na posiedzeniu plenarnym oraz przekazywany właściwej komisji. Wnioski o uchylenie są rozpatrywane zgodnie z kolejnością ich wniesienia. Komisja, po otrzymaniu wniosku o uchylenie immunitetu, przedstawia wniosek dotyczący uzasadnionej decyzji, zawierający zalecenie jego przyjęcia lub odrzucenia. Komisja uprawniona jest do wystąpienia do właściwego organu o przedstawienie wszelkich zawnioskowanych przez nią informacji, które uzna za niezbędne do ustalenia zasadności uchylenia. Na tym etapie postępowania zainteresowany poseł, osobiście lub reprezentowany przez innego posła, może udzielić wyjaśnień, złożyć wszelkie dokumenty oraz pisemne dowody, które według niego są istotne. Wniosek o uchylenie immunitetu może opierać się na kilku podstawach, a każda z nich może być przedmiotem oddzielnej decyzji. Komisja wyjątkowo może, w swoim sprawozdaniu, zamieścić propozycję, by uchylenie immunitetu, dotyczyło tylko i wyłącznie toczącego się postępowania karnego, tak aby przed wydaniem prawomocnego orzeczenia, poseł nie mógł zostać aresztowany ani zatrzymany, a w konsekwencji by niemożliwe było podjęcie w stosunku do niego innych kroków, które mogłyby w jakiś sposób uniemożliwić mu sprawowanie mandatu. Komisja, uprawniona jest wydać uzasadnioną opinię co do dopuszczalności wniosku, natomiast ma kategoryczny zakaz wypowiedzania się o winie posła lub jej braku, jak i o zasadności wszczęcia wobec niego postępowania karnego na podstawie zarzutów, które zostały mu postawione. Zakaz ten obowiązuje również wówczas, gdy badanie wniosku o uchylenie immunitetu, pozwala na dokładne zapoznanie się ze szczegółami sprawy. Po głosowaniu przewodniczący PE przekazuje podjętą przez Parlament decyzję posłowi, którego sprawa dotyczy, a także właściwemu organowi, zobowiązując go jednocześnie, do informowania Parlamentu o przebiegu i wyniku, w tym zapadłych orzeczeniach,

---

⁴³ *Regulamin Siódmej kadencji Parlamentu...*

w sprawie. Po uzyskaniu takowych informacji, przewodniczący PE bez zbędnej zwłoki przekazuje je Parlamentowi⁴⁴.

IV.

Kwestia przywilejów posłów do Parlamentu Europejskiego, została na poziomie unijnym, uregulowana w kilku aktach, tj. w Protokole w sprawie przywilejów i immunitetów Wspólnot Europejskich, w Regulaminie Parlamentu Europejskiego oraz w Decyzji Parlamentu Europejskiego w sprawie przyjęcia statusu posła do Parlamentu Europejskiego. Regulamin oraz Status zawierają rozszerzenie przywilejów deputowanych, które przysługiwały im na podstawie Protokołu. I tak art. 5 Regulaminu, przyznano im, w ramach inicjatywy Parlamentu, prawo do złożenia propozycji aktu prawnego UE. Szczegóły korzystania przez posłów z tego prawa zostały uregulowane w Regulaminie⁴⁵. Status jak i Regulamin przyznają wspólnie, na mocy swoich postanowień, deputowanym przywilej prawa wglądu do wszelkich akt, jakie znajdują się w posiadaniu Parlamentu. Uprawnienie to nie dotyczy osobistych akt posłów oraz ich dokumentów mających charakter rozliczeń finansowych. Do owych dokumentów dostęp ma jedynie poseł, którego one dotyczą. Załącznik VIII do Regulamin przewiduje wyjątek od wyżej opisanej zasady, dotyczący dostępu do dokumentów, do których można odmówić publicznego dostępu na podstawie rozporządzenia (WE) nr 1049/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie publicznego dostępu do dokumentów Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji. Kolejnym, jakże ważnym i niezbędnym w codziennym wykonywaniu przez deputowanych swoich obowiązków przywilejem, jaki został przyznany Europarlamentarzystom, mocą uchwalonego Statusu, jest zachowanie różnorodności językowej w Parlamencie, poprzez tłumaczenie dokumentów PE na wszystkie języki urzędowe. Zachowanie różnorodności gwarantuje również tłumaczenie na wszystkie pozostałe języki urzędowe przemówień parlamentarzystów. Analizując dalej postanowienia Statusu, należy zwrócić uwagę, że ustanawia on prawo do łączenia się

---

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Decyzja Parlamentu Europejskiego z 28 września 2005 r. w sprawie przyjęcia statusu posła...

przez posłów w grupy polityczne, mogą oni do nich przynależeć, ale mogą oni również pozostawać posłami nie zrzeszonymi⁴⁶.

Posłowie, za pełnienie swoich obowiązków w PE, mają prawo do odpowiedniego wynagrodzenia, które będzie zapewniać im niezależność. Wynagrodzenie zatem ma być również gwarantem niezależności posłów, spełniając jednocześnie funkcję ochronną, czyniąc ich niezależnymi i nieskrępowanymi przed ewentualnymi konsekwencjami finansowymi z ramienia krajowych partii politycznych, które mogłyby, stosując sankcję finansową, wymuszać na posłach odpowiadające partii postępowanie, czy głosowanie zgodnie z jej interesami. Wynagrodzenie wynosi obecnie 38,5% pborów podstawowych sędziego Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. W przypadku, gdy poseł otrzymuje już dietę w związku z wykonywaniem przez niego mandatu w innym parlamencie, dieta taka zostanie wtedy odliczona. Dieta ponadto podlega, stosownie do art. 13 Protokołu w sprawie przywilejów i immunitetów Wspólnot Europejskich, opodatkowaniu podatkiem na rzecz UE, zgodnie z warunkami i procedurą określoną przez Radę, stanowiącą na wniosek Komisji, przy czym posłowie zwolnieni zostają z krajowych podatków od dochodów, wynagrodzeń i dodatków wypłacanych przez UE. Opodatkowanie wspólnotowe, mimo wszystko, nie ogranicza prawa państw członkowskich do stosowania wewnętrznych przepisów podatkowych do wynagrodzenia, z tym zastrzeżeniem, by nie wystąpiła żadna forma podwójnego opodatkowania. Państwa członkowskie mają również prawo, uwzględniać wynagrodzenie przy ustalaniu stopy opodatkowania innych dochodów. Po wygaśnięciu mandatu zgodnie ze Statusem, deputowani mają prawo do odprawy przejściowej. Wysokość tego świadczenia, jest identyczna jak wysokość wynagrodzenia określona w art. 10 Statusu. Uprawnienie do odprawy przejściowej przysługuje przez okres jednego miesiąca za każdy rok sprawowania mandatu, jednak nie krócej niż sześć miesięcy i nie dłużej niż dwa lata. Deputowany traci prawo do przedmiotowego świadczenia, w przypadku objęcia przez niego mandatu w innym parlamencie lub gdy obejmie inny urząd publiczny. W razie śmierci odprawę wypłaca się po raz ostatni za miesiąc, w którym nastąpił zgon byłego posła⁴⁷.

---

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

Na mocy art. 9 Statusu, posłom do PE, po wygaśnięciu mandatu przysługuje prawo do emerytury. Artykuł ten dodatkowo uznaje za nieważne wszelkie porozumienia o wykorzystywaniu emerytury do innych celów niż prywatne. Po ukończeniu 63 roku życia, byłym posłom do PE, przysługuje prawo do emerytury w wysokości 3,5% wynagrodzenia posła do PE za każdy rok sprawowania mandatu i 1/12 tej kwoty za każdy następny pełny miesiąc, jednak łącznie nie więcej niż 70% tego wynagrodzenia. Zgodnie z art. 11 Statusu, od emerytury odliczeniu podlega wynagrodzenie, jakie poseł do PE otrzymuje w ramach sprawowania przez niego mandatu w innym parlamencie. Emerytura podlega takiemu samemu opodatkowaniu wspólnotowemu, jakie określono na podstawie art. 13 Protokołu⁴⁸ dla urzędników i innych pracowników Wspólnot Europejskich. Status jednocześnie przyznaje państwom członkowskim, uprawnienie do stosowania do emerytur równocześnie krajowych przepisów podatkowych do wynagrodzeń, byleby nie doszło do podwójnego opodatkowania. Emerytura może być także przez państwa członkowskie uwzględniana przy ustalaniu stopy opodatkowania dochodów deputowanego.

Kolejny przywilej, jaki został przyznany deputowanym na mocy uchwalonego Statusu, to prawo do renty inwalidzkiej, jeżeli inwalidztwo wystąpiło w trakcie sprawowania mandatu. Renta inwalidzka nie może wynosić mniej niż 35% wynagrodzenia⁴⁹. Owe świadczenie również podlega obniżeniu o wartość wynagrodzenia, jakie poseł otrzymuje w przypadku sprawowania mandatu w innym parlamencie. Prawo do renty powstaje w momencie złożenia mandatu. Poseł, który jednocześnie ma prawo do odprawy przejściowej, emerytury i renty inwalidzkiej obowiązany jest sam zdecydować, z którego prawa chce skorzystać.

Status przyznaje nie tylko pewne przywileje samym posłom, w kręgu podmiotów uprawnionych do niektórych świadczeń znalazł się także współmałżonek oraz dzieci pozostające na utrzymaniu deputowanego. I tak na mocy art. 17 w przypadku gdy poseł w momencie śmierci był uprawniony lub byłby w przyszłości uprawniony do emerytury lub renty inwalidzkiej mają oni prawo do renty rodzinnej. Łączna kwota renty nie może prze-

⁴⁸ *Protocol on the Privileges...*

⁴⁹ Zgodnie z art. 10 Statusu wynagrodzenie posła do PE wynosi 38,5% poborów podstawowych sędziego Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości.

wyższać emerytury, do której uprawniony byłby poseł po upływie kadencji lub, która przysługiwałaby byłemu posłowi. Małżonek, który pozostał przy życiu otrzymuje 60% renty, jednak nie mniej niż 30% wynagrodzenia posła, określonego we wspomnianym już art. 10 Statusu. Dziecko, pozostające na utrzymaniu, otrzymuje natomiast 20% kwoty renty, z zastrzeżeniem art. 17 ust. 2 Statusu⁵⁰. Prawo do renty rodzinnej nie wygasa w przypadku zawarcia przez współmałżonka nowego związku małżeńskiego. W przypadku śmierci współmałżonka prawo do renty wygasa z końcem miesiąca, w którym nastąpił zgon. W przypadku dziecka prawo wygasa z końcem miesiąca, w którym ukończyło 21 rok życia. Przewidziany został jednak od tej zasady jeden wyjątek. Mianowicie prawo to przysługuje nadal w przypadku, gdy dziecko pobiera naukę, jednak do czasu ostatniego dnia miesiąca, w którym dziecko ukończy 25 lat. Ponadto Status jasno precyzuje, że prawo do renty rodzinnej nie przysługuje w przypadku, gdy okoliczności konkretnego przypadku nie pozostawiają żadnych uzasadnionych wątpliwości, że związek małżeński został zawarty wyłącznie z myślą o rencie rodzinnej. Renta wypłacana jest już od pierwszego dnia następnego miesiąca po zgonie. Przepisy statusowe przyznały prawo do renty rodzinnej również parterom uznanych przez państwa członkowskie związków partnerskich, na równych co współmałżonkowie, zasadach.

Oprócz wyżej wymienionych uprawnień, posłom oraz byłym posłom PE otrzymującym świadczenia emerytalne, jak również uprawnionym do świadczeń rodzinom zmarłych posłów, przysługuje zwrot 2/3 kosztów poniesionych w związku z chorobą, ciążą i urodzeniem dziecka, szczególne warunki korzystania z tego prawa, określa PE. Ponadto art. 19 Statusu, przyznaje posłom prawo do ubezpieczenia od ryzyka związanego z pełnieniem przez nich swojej funkcji. Posłowie obowiązani są do uiszczania składki ubezpieczeniowej w wysokości 1/3.

Doniosłym z punktu widzenia praktycznego, wykonywania przez deputowanych swoich obowiązków jest, zagwarantowanie mocą Statusu, zwrotu kosztów związanych z wykonywaniem mandatu m.in. wydatki związane z prowadzeniem biura poselskiego. Parlament ponadto zobowiązuje się po-

---

⁵⁰ Zgodnie z art. 17 ust. 2 Statusu renta rodzinna nie może przewyższać emerytury, do której poseł byłby uprawniony po upływie kadencji, lub która przysługiwała bądź przysługiwałaby byłemu posłowi.

kryć faktycznie poniesione koszty podróży pomiędzy miejscem pracy oraz innych podróży służbowych. Reszta wydatków związanych z pełnieniem obowiązków, może być zwracana według stawek zryczałtowanych. Ponadto posłowie uprawnieni są do korzystania z pomocy wybieranych przez siebie, osobistych współpracowników, których faktyczne koszty zatrudnienia ponosi sam PE. Deputowani mają prawo do korzystania z biur, urządzeń telekomunikacyjnych i samochodów służbowych PE. Szczegóły korzystania z ww. praw określa PE.

Płatności należne z tytułu wyżej wymienionych przywilejów, wypłacane są z budżetu Unii Europejskiej, dokonywane w miesięcznych odstępach czasu w euro, lub na wniosek danego posła, w walucie tego państwa członkowskiego, w której znajduje się jego stałe miejsce zamieszkania⁵¹.

Jak widać z powyższej analizy, Status przyznaje posłom PE szeroką gamę uprawnień i przywilejów. Mają one być gwarantem nie tylko nieskrępowanego wykonywania przez nich swoich obowiązków, poprzez finansowanie podróży służbowych, wynagrodzeń dla osobistych współpracowników czy możliwość korzystania z biur czy samochodów PE, mają one przede wszystkim gwarantować niezależność posła poprzez przyznanie mu m.in. stałego wynagrodzenia, a także gwarantować przyznanie świadczeń w przypadku przejścia na emeryturę czy inwalidztwa. Status swoimi postanowieniami obejmuje również, współmałżonka oraz dzieci będące na jego utrzymaniu, przyznając im w razie śmierci deputowanego prawo do renty rodzinnej. Przedmiotową rentą, na równych zasadach, objęci zostali, także partnerzy uznanych w danym państwie członkowskim, związków partnerskich.

V.

Przeprowadzona analiza prowadzi do sformułowania następujących wniosków:

Parlament Europejski przechodził poważną i długotrwałą ewolucję. Pozytywnie należy ocenić fakt, że od samego początku jego kształtowania się dążył do zwiększania swoich kompetencji i wpływu na funkcjonowanie UE.

---

⁵¹ M. Fryźlewicz, A. Kurkiewicz, *System emerytalny dla posłów do Parlamentu Europejskiego*, Opinia prawna wykonana 16 kwietnia 2008 r.

Mandat członków PE był od samego początku mandatem wolnym, a ustawodawstwo UE z biegiem lat stawało się tego gwarantem.

Dobrym rozwiązaniem jest przyznanie europarlamentarzystom, immunitetu oraz licznych przywilejów, które gwarantują członkom PE, niezależność i swobodę w sprawowaniu przez nich swojej funkcji.

Również pozytywnym aspektem jest wprowadzenie od 1988 r. zasady niepołączalności mandatu deputowanego do PE, bowiem do tego czasu, z uwagi na powoływanie członków PE z grona deputowanych parlamentów narodowych, mandat miał charakter obligatoryjnego mandatu podwójnego.

Poważnym mankamentem jest jednak brak, do chwili obecnej, jednolitej i wspólnej dla wszystkich państw członkowskich, procedury wyborczej do PE, mimo licznych prób jej ujednoczenia.

Literatura

Apostoł M., *Parlament Europejski*, Gliwice 1995.

Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy do Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011.

Czachór Z., *System Europejskiej Wspólnoty Politycznej w integrowaniu Europy*, Toruń 1994.

Dinan D., *Ever Closer Union*, London 1993.

Galster J., *Pozycja Parlamentu Europejskiego w systemie instytucjonalnym Wspólnot Europejskich*, Warszawa-Poznań-Toruń 1997.

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006.

Gebethner S., Urbaniak K., *Przyszły polski system wyborczy do Parlamentu Europejskiego w świetle prawa wspólnotowego*, „Przegląd Legislacyjny” 2003, nr 1.

Grajewski K., *Odpowiedzialność posłów i senatorów na tle zasady mandatu wolnego*, Warszawa 2009.

Grajewski K., *Status prawny posła i senatora*, Warszawa 2006.

Grzelak A., *Wybory do Parlamentu Europejskiego w prawie Unii Europejskiej*, [w:] *Parlament Europejski. Wybrane zagadnienia*, „Zeszyty OIDE” 2004, nr 4.

Grzelak W., *Wybory do Parlamentu Europejskiego, Parlament Europejski. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009.

Jacobs F., Corbett R., Shackleton M., *Parlament Europejski*, Rzeszów 1996.

Karolczak J.M., *Informacja prawna dotycząca biernego prawa wyborczego do Parlamentu Europejskiego*, Warszawa 2008.

Karpowicz E., *Status posła do Parlamentu Europejskiego*, Warszawa 2008.

- Kenig-Witkowska M., Łazowski A., Ostrihansky R., *Prawo instytucjonalne Unii Europejskiej*, Warszawa 2006.
- Klepacki Z.M., *Zachodnioeuropejskie zgromadzenia międzyparlamentarne*, Warszawa 1967.
- Kopciuch K., *Status prawny posła do PE w świetle prawa poselskiego*, „Polityka i Społeczeństwo” 2013, nr 2.
- Kruk M., *Parlament Europejski: traktaty i praktyka*, „Biuletyn Informacyjny Kancelarii Sejmu” 1997, nr 31.
- Kuś A., *Zarys prawa instytucyjnego Unii Europejskiej*, Lublin 2009.
- Manzanares H., *Le Parmament Europeen*, Paris 1964.
- Marszałek-Kawa J., *Parlament Europejski V Kadencji (1999–2004) a parlamenty narodowe w państwach Unii Europejskiej (pozycja ustrojowa, kompetencje, organizacja wewnętrzna)*, Toruń 2004.
- Ostrihansky R., *Parlament Europejski: struktura, zadania, procedury*, Warszawa 1995.
- Popławska E., *Zasady rządów przedstawicielskich i formy demokracji pośredniej*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998.
- Sarnecki P., *Konstytucyjna koncepcja mandatu posła i senatora a gwarancje jego sprawowania w ustawie o wykonywaniu mandatu*, [w:] *Status posła, cz. I: Wybór ekspertów prawnych do art. 1–24 ustawy z 9 maja w 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (Dz.U. z 2003 r. nr 221, poz. 2199 ze zm.)*, Warszawa 2007.